

Тринаестојулски устанак у Беранама

Прошло је равно једанаест година од избијања оружаног устанка у Црној Гори и од како је пукла прва осветничка пушка. Црногорски народ прославио је своју једанаестогодишњицу оружаног устанка, сјећајући се оних дана када је у поробљеној Европи и самом срцу „Хитлерове тврђаве“, својом борбом са осталим народима поробљене Југославије стануо на пут фашистичкој немани.

Још прије фашистичког напада на Југославију, наша Партија процијенила је насталу ситуацију у Европи и осталим дјеловима свијета. Још прије капитулације бивше Југославије, управо од Пете земаљске конференције, партиска организација у Црној Гори стварала је и војнички организовала прве војне одреде. Требало је да они буду оружана сила Комунистичке партије Југославије у борби противу фашизма. Наши народи су били спремни да дочекају настале догађаје, захваљујући нашој Партији, која је својом праведном борбом на дјелу доказала, ко је и колики је пријатељ народа Југославије. Среско партиско руководство у Беранама (данашњем Иванграду) по датим директивама Покрајинског комитета је одмах приступило организовању и војничком оспособљавању бораца. Приступило се организовању партизанских одреда свуда по селима, тј. гдје су год постојале партиске ћелије. Оформљени су партизански одреди у седам ондашњих општина, односно у свим селима Будимске, Поличке, Доњо Ржаничке, Манастирске, Штитарске, Горњоселске општине као и у самој вароши Беранама. Вршене су припреме и интензивно се радило на оружаном устанку противу окупатора.

Глас о оружаном устанку црногорског народа и прве тринаестојулске пушке брзо су се разлегли по свим селима Црне Горе. Тринаестог јула, у зору, већ су пуцале осветничке пушке. Окупатор је очекивао ударац и онамо гдје још није пуцала пушка. Тако је и у Беранама 16 јула прије подне запуцала устаничка пушка на окупатора. Прва пушка пукла је у селу Лушцу. Окупаторска патрола је тога јутра наишла на састанак партиске ћелије која је баш тог момента дијелила оружје. Тог јутра у свим партиским ћелијама одржан је партиски састанак и дијељено је оружје. Лужачка партиска ћелија била је такође на

састанку и тек што су запуцале пушке у дотичном селу Пешцима, комунисти су зграбили оружје, посјели мјесто Милац и притекли у помоћ комунистима из села Пешаца. Окупаторска патрола, састављена од једне десетине људи, брзо се повратила и била је отјерана у град. Кроз кратко вријеме, у правцу села Лушца, из окупаторског гарнизона око 100 наоружаних војника, растурених у стријелце, посиједали су Овсињско Поље, гдје су заузели све до званог мјеста Милца. Наше снаге су се распоредиле испод саме шуме и заузеле положаје, чекајући непријатеља да се приближи, с намјером да му зададу већи ударац. Запуцале су пушке Бучичког, Печичког, Лужачког и Долачког одреда, тако да се због унакрсне ватре непријатељ нашао у тешкој ситуацији и одмах се дао у панично бјекство у правцу Берана. На бојишту су остала два фашистичка војника. Послије малог затишја наше јединице су се прегруписавале и заузимале нове положаје. Још одмах послије испалених првих метака у одреде су почели пристизати родољуби у већим групама. Онај који је имао пушку и друго убојно средство, одмах се прикључивао борбеним одредима. Многи су од њих дошли са кољем у рукама чекајући да би се дочепали првих пушака.

Још у току првога дана борбе у свим одредима извршен је избор командног кадра. На овим конференцијама бирани су најбољи комунисти који су опробани у ранијим сукобима и окршајима са полицијом и који су посједовали више војничког знања. Првога дана устанка извршене су акције на рушењу окупаторских комуникација, паљењу мостова, кидању телефонских линија, тако да је Бучичко-винички одред порушио три моста на комуникацији Андријевица — Беране, а Поличко-будимски на путу Беране — Рожаје такође је спалио три моста. Лужачки и Долачки одред, у заједници са Штитарским, спалили су велики мост на Лиму, на комуникацији Беране — Бијело Поље. Такође све телефонске линије биле су прекинуте које су везивале гарнизон са својим карабињерским станицама као и гарнизонима у Андријевици и Бијелом Пољу.

Видјевши озбиљност ситуације, окупаторска команда, престрављена, одмах је још у току дана брзо почела да се утврђује и посиједа поједине утврђеније зграде у граду, као зграду Велике гимназије, Пореске управе, бившег Окружног суда и др. Окупатор, да би реализовао и до краја спровео своју лукаву и подмуклу политику, ујутру 16 јула похватао је 9 родољуба, махом сељака из села Пешца, као и из Берана и у три сата послије подне спровео их на брдо Јасиковац више Харема, гдје их је стријељао баш када су Полички, Будимски и други одреди прилазили Харему.

Још одмах после је првих испалених метака на окупатора било је јасно свакоме, да се мора војевати. Масе су устале и народ се листом дизао на устанак. Још првог дана 16 јула биле су ликвидиране карабињерске постаје у Лубницама, Доњој Ржаници и Полицама. Читав Горњосељски одред увече је пристизао у помоћ Лужачком одреду.

16 јула предвече био је израђен оперативни план напада на главна упоришта окупатора, као и на сам гарнизон. Одреди су још увече посиједали своје одређене положаје. Прво су напали Бучичко-винички и Пешички одред од правца села Пешаца, Брда Богавског и лијеве обале Лима, до периферије града. Лужачки одред од Овсиња у правцу Брда Богавског до манастира Ђурђевих Стубова у заједници са Долачким одредом, Полички и остали одреди са десне стране обале Лима у правцу Харема. Борба је отпочела и напад је изведен на прве утврђене прилазе града, гдје је непријатељ био потиснут и сабијен у утврђеним кућама. Улична борба водила се већ и у средини самога града. Пред свитање, 17 јула, непријатељ се повукао у зграду Гимназије из истурених упоришта, јер му је на бојишту остало преко 80 мртвих војника.

17 јула био је град у рукама устаника, осим зграде гимназиске, која је примила сав гарнизон и велике количине хране и материјала. Окупатор је убацио у њу велике количине хране и умјесто воде неколико хиљада литара вина, рачунајући на то да се може са тим резервама држати више времена у опсадном стању.

Борба је престала и настало је једно мало затишје. Да би се што мање крви пролило, наше партиско руководство повело је преговоре са командантом гарнизона о безусловној предаји. Преговори су вођени у првој згради до саме Гимназије. Са наше стране делегирани су другови Саво Јоксимовић, Вуксан Цемовић и Павле Ђуришић, официр бивше југословенске војске. Преговори су текли доста тешко и окупаторска команда тражила је да дозволимо полазак за Италију са лаким оружјем свима официрима као и читавом гарнизону. Наши су оштро поставили рок 15 минута и у колико се не положи за то вријеме цјелокупно ватрено оружје, ријешили су да их све спале у згради.

Док су вођени преговори, сви партизански одреди — такође без ичијег наређења — опколили су зграду Гимназије, у којој се налазило преко 800 до зуба наоружаних непријатељских војника. Поред наоружаних устаника огромне масе народа, без оружја чекале су да се докопају првих пушака и да ступе у оружане одреде. Ово је донекле заплашило непријатеља и присилило на капитулацију чим је видио огромне колоне народа које су се кретале ка прилазима града са свих страна и са поклицима и пјесмом улазиле у град. Иако фашистички официри нијесу

хтјели да предаду гарнизон, војници су то сами ријешили и први почели да излазе из зграде Гимназије са бијелим марамима и дигнутим рукама. Најзад је сав гарнизон положио оружје и потписан је акт о коначној капитулацији 18 јула увече. Тада је сав ратни материјал био у рукама устаника. Заплијењене су велике количине муниције и ручних бомби, преко 1.000 пушака, неколико десетина пушкомитраљеза и друга ратна спрема. Војна слага-лишта нађена су дупке пуна брашна, масти, уља, пиринча, шећера, мармеладе. Ту је било и хиљаде литара вина. Такође магацини одеје и обуће били су пуни. Ликвидацијом окупаторског гарнизона непријатељ је изгубио 100 мртвих, 40 рањених и преко 800 заробљених војника са 18 официра. Ми смо имали 7 рањених и три мртва. У борби за ослобођење Берана пао је јуначком смрћу МИЛОШ МАЛИШИЋ, командир Печичког одреда.

Борбе су се водиле и у самом граду и били су заузети извјесни утврђени положаји непријатеља, када је стигао делегат Централног комитета КПЈ друг Митар Бакић. Он је саопштио директиву Централног комитета КПЈ да се не воде фронталне борбе и не нападају јачи гарнизони по градовима, већ да се воде герилске борбе и рекао је да је требало да се тога дана повучемо из града. Ова вијест била је неубједљива, не само за устаничке масе, већ и за саме комунисте. По овом питању друг Митар, оцјенивши ситуацију са војним и политичким руководством, донесе дефинитивну одлуку да се продужи са борбом до краја, тј. до коначне ликвидације окупаторског гарнизона. Колико је била правилно донесена одлука о ненапуштању освојених положаја, видјело се тек доцније, када су ову директиву прихватила нека руководства и повлачила се из самога града, гдје је борба била препуштена масама које су биле пошле за партиским руководством, као што је било у Бијелом Пољу.

По ослобођењу Берана, није прошло дуго када су организоване муслиманске банде нападе на нашу ослобођену територију од Рожаја и Пећи преко Мургаша. Наши одреди морали су заузимати положаје према Турјаку и Цмиљевици. Муслиманске банде, потпомогнуте од окупатора, надирале су на села са десне стране обале Лима и почеле палити куће и пљачкати све што су нашле. Најзад су угрозиле и сами град. Војни комитет озбиљно се позабавио насталом ситуацијом и морао је извршити реорганизацију неких одреда, а на њихове положаје довести јаче и боље одреде. Горњосељски одред послат је као најјачи и најборбенији.

Поред надирања од Рожаја и Мургаша арнаутске банде су озбиљно угрозиле и положаје горњо-васојевићких одреда од Плава, Гусиња, Чакора и Сјекирице откуд су надирале непријатељске снаге и угрозиле Полимље, Муруну, Шекулар и друга мјеста. Кад је пристигла помоћ, ове банде су одбијене.

Одмах по ослобођењу Берана 19 или 20 јула одржано је партиско савјетовање у просторијама војних касарни. На овом савјетовању присуствовао је друг Митар Бакић који је дао упутство о даљем раду и о организацији власти на ослобођеној територији Среза беранског. Партиско руководство донијело је одлуку да се 21 јула 1941 одржи конференција на којој би присуствовали претставници свих политичких партија (странака) са ослобођене територије и да као народни претставници изаберу први орган народне власти. Конференција је сазвана у присуству 300 делегата, који су претстављали више од 26.000 становника, колико је тада бројила ослобођена територија.

На овој конференцији донесене су врло значајне одлуке. Укинути су сви дотадашњи органи власти и престала је свака њихова функција, а одлучено је да се формирају нови органи власти, и то НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИ ОДБОРИ, као револуционарни органи власти народа, који ће бранити интересе народа и потпомагати даљу борбу против окупатора. Једна од историских одлука ове конференције јесте та што је на овој конференцији изабран ПРВИ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИ ОДБОР У ЦРНОЈ ГОРИ, у који су ушли најбољи, најоданији људи. У Одбор је изабрано 22 члана, и то: Милан Куч, Панто Малишић, Саво Јоксимовић, Радомир Митровић, Милан Томичић, Радомио Јованчевић, Божо Милачић, Радован Чубровић, Мико Кнежевић, Јагош Шћекић, Ђоко Пајковић, Михаило Куч, Никола Шекуларач и други. Овај одбор овлашћен је од стране конференције да у име народа врши цјелокупну власт у срезу.

Истог дана послје подне, Срески народно-ослободилачки одбор одржао је своју прву сједницу у згради ондашњег Округног суда (данас СНО) на којој је донио историске одлуке о даљем развоју народне власти. Формирано је 5 секција, којима су руководили чланови Одбора. Тих пет секција подијељене су на секторе: управни, економско-финансиски, војно-судски, социјално-здравствени и културно-просвјетни.

Управна секција имала је задатак: организацију народне власти и обезбјеђење мира и реда у граду и на ослобођеној територији. Управном секцијом руководио је члан одбора Божо Милачић, а у њој су радили Мито Миљковић, Стеван Делевић, Саво Митровић и др. Ова секција је још одмах формирала милицију од младих чланова Партије, којој је био задатак одржавање унутрашњег реда и мира, обезбјеђење војних слагалишта и другог. За команданта ове прве народне милиције наименован је Перо Боричић, резервни официр и члан КПЈ.

Економско-финансиску секцију сачињавали су: Миљан Томичић, Радомир Митровић, Милоња Стијовић, Светозар Поповић и Радмила Недић. Секција је још одмах приступила попису финансиских средстава, свих новчаних и других установа, као и

цјелокупне имовине која је припадала држави. Секција је такође одмах приступила организовању привредног живота у граду и пољских радова на селу. Један од главних задатака био је снабдијевање војничких јединица на положајима, као и прехрана сиромашног становништва града и села.

Војно-судска секција вршила је послове судства и исту су сачињавали: Никола Шекуларац, Панто Малишић, Никола Лабовић и Павле Вукотић. Секција се придржавала ставова једног револуционарног суда, који је требало да буде оштри мач у рукама Партије противу оних који би покушали да руше устанак и његове тековине. Секцијом је руководио такође члан Среског одбора Никола Шекуларац.

Здравствено-социјална секција старала се о раду болница, апотека и других здравствено-социјалних установа, а као главни њен задатак био је организовање здравствене службе код војних јединица. У овој секцији налазили су се: Др. Мито Савићевић, као руководиоца, Нико Лабовић, Бошко Јаиновић и други.

Просвјетно-културна секција имала је задатак организовања културно-просвјетног рада у одредима, заштиту школских зграда, школске имовине, културно-имовинских споменика, као и прикупљање историског материјала из устанка. Важно је напоменути, да је културна секција ових дана била организовала издавање једног „Информативног билтена“, који је уређиван под директивним руководством и надзором друга Веселина Маслеше.

Одмах послје одржане прве сједнице Среског народног одбора приступило се формирању среских народних одбора у свим оним мјестима гдје су за то били дозрели услови. Првих дана формирано је на слободној територији Среза беранског 18 сеоских одбора, и то у селима: Лушцу, Долцу, Пешцима, Лубницама, Бабину, Драгослави, Машту, Горажду, Будимљу, Петнику, Дапсићу, Штитарима, Горњој Врбици, Трpezима, Петњици, Годочелу и Туцању.

Сви сеоски народно-ослободилачки одбори бирани су на сеоским конференцијама, као и на конференцијама војних јединица, а бројили су по пет чланова. На конференцијама је објашњавано да изабрани одборници треба да буду најбољи људи и да су они носиоци власти и претставници револуционарне борбе.

Послје формирања првог народно-ослободилачког одбора и истицања његове улоге у борби против окупатора важну улогу имао је и војни комитет, који је формиран одмах по заузећу Берана. Руководећу улогу у овом комитету имали су Саво Јоксимовић и Милан Куч, који су једини били чланови Партије. У овом војном комитету налазило се и неколико официра бивше југословенске војске и људи из грађанства, као прет-

ставници политичких странака, који су били капитулантски на-стројени, саботирали борбу и тупили оштрицу оружаног устанка. То је довело послѣ једне бурне сједнице до дефинитивног расцјепа. Тада су напустили комитет сви претставници грађанских странака, тако да је у комитету једино остао Саво Јоксимовић који је преузео цјелокупно управљање војних јединица. Милан Куч је тог дана био на положају.

Војни комитет је творац новоформираних батаљона, који су од малих сеоских одреда формиран, и 7 батаљона народне војске, и то Берански, Манастирски, Горњо-селски, Штитарски, Доњоржанички, Будимски и Полички. Језгро ових батаљона сачињавали су партизански одреди, који су у ствари окупили око себе све оно што је било поштено, родољубиво и спремно да се бори на смрт и живот противу окупатора.

Још поред других организованих мјера народне власти, народних одбора, народне милиције, поменутих пет секција итд, Партија је ставила у задатак организовање поште и поштанско-телефонске везе са фронтом, милициским станицама, које су већ постојале у Лубницама, Полици, Штитарима и Доњој Ржаници. Није то био лак посао, јер пред сам напад на окупатора све вањске линије су биле покидане, стубови исјечени, а стручног људства није било. Овај задатак био је повјерен Максиму Вуковићу. Тако је за кратко вријеме успостављена телефонска веза са Андријевицом и са фронтом према Плаву, Колашину, са делегатом КПЈ, који је руководио устанком у Црној Гори, са Бијелим Пољем, као и са градском мрежом. Ова телефонска мрежа у многоме је олакшала и омогућила брзину преношења директива и командовања на фронту и позадини. И поред тога што су наше снаге држале фронт од Угринца па до Плава и Гусиња, успјело се да се муслиманске снаге разбију, а фронт као фронт при крају није ни постајао. Непријатељ се деморалисао, напустио положаје и бјежао ка Рожају и Пећи.

Талијанска команда предузимала је најхитније мјере за угушење и ликвидацију устанка. Резервне дивизије које су се налазиле у Албанији хитно су пребациване у правцу Подгорице (данас Титоград). Непријатељ је надирао и освајао ослобођену територију. Петог августа заузео је Матешево, па се одатле кретао у два правца: дјелови дивизије „Пустерија“ кретали су се ка Андријевици, а други ка Колашину. Колона која се кретала у правцу Андријевице и Берана ушла је у Андријевицу шестог августа. Беране су заузете седмог августа и том приликом непријатељску војску пресрели су на улицама петоколониши и издајце и пожељели јој добродошлицу.

Приликом повлачења из Берана Срески народно-ослободилачки одбор руководио је читавом евакуацијом рањеника, ору-

жја, хране и др. материјала који се налазио у граду. Овај евакуисани материјал одлично је доцније послужио герилским одредима за даље вођење борбе против окупатора.

Партизански одреди задржали су слободну територију у срезу све до формирања и јачања четничког покрета 1942 г., који је одмах ступио у пуну сарадњу са окупатором, одакле је добијао сва средства за вођење борбе против партизана.

Максим Вуковић